

*Полянський Ю. Є.,
проректор Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор, Заслужений юрист України*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗМІЦНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ І ПІДВИЩЕННЯ АВТОРИТЕТУ СУДДІВ

Анотація. У статті розглядаються актуальні питання удосконалення законодавства про незалежність суддів і відповідальності за правопорушення у цій сфері.

Ключові слова: статус суддів, незалежність суддів, відповідальність за посягання на незалежність суддів.

Постановка проблеми. У 2010-2011 роках в Україні пройшов черговий етап судової реформи, неразривною частиною якого було прийняття закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року (далі Закон) [1]. Ці процеси викликали поштовх до дискусії в науковому середовищі, у якій взяли участь провідні українські юристи у цій сфері, зокрема, Голова Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя академік С. В. Ківалов, а також І. Марочкін, М. Козюбра, В. Малярєнко, В. Долежан, М. Руденко, І. Назаров, А. Москвіч, В. Прилуцький, С. Сібільова та інші вчені, а також політичні діячі, народні депутати України. Активно долучились до цього процесу структури ПАРЕ, передусім Венеціанська комісія.

Викладення основного матеріалу. Можна стверджувати, що положення зазначеного Закону в основному витримали перевірку часом. Проте, в ході дискусії, яка триває, відшукуються можливості для подальшого покращення цього документу, усунення прогалин і неточностей. У цій публікації, з урахуванням обмеженого розміру, зупинимося лише на окремих аспектах проблематики. При цьому виходимо з того, що реальна незалежність суддів у демократичному суспільстві — це велика соціальна цінність, завдяки якій підтримується авторитет судової системи і окремих її носіїв.

Стаття 52 Закону впливає з положень пункту 3 частини 7 статті 47 цього Закону щодо незмінюваності судді, а відтак спрямована на зміцнення незалежності суддів, виступаючи як одна з її гарантій. Відповідно з нею, «судді, який обіймає посаду безстроково, гарантується перебування на посаді до досягнення ним 65 років, за винятком випадків звільнення судді з посади або відставки судді відповідно до цього Закону».

Таким чином, саме поняття «незмінюваності судді» носить значною мірою умовний характер, до того ж у самому тексті зазначеної норми закладено логічну суперечність: «гарантується перебування на посаді..., якщо не звільнять!» Для того, щоб певною мірою пом'якшити цю суперечність, пропонуємо викласти зазначену норму у такій редакції:

«Судді, обраному на посаду бестроково, гарантується перебування на посаді до досягнення ним 65 років, за винятком появи підстав, передбачених Законом, для припинення повноважень до досягнення цього віку»

Потребує уточнень пункт 4 статті 53 чинного закону, відповідно до якої, «... суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, проявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках».

По-перше, та чи інша особа може проявляти не лише прихильність, але й відразу (негативне ставлення) до певної політичної сили, проте робити і те, і друге судді має бути заборонено.

По-друге, страйки можуть носити і фактично носять не стільки політичний, скільки економічний характер. Приводів для висунення тих чи інших економічних вимог у нинішніх суддів більш ніж досить, але страйкувати для підтримки цих вимог вони не мають права, хоча в окремих європейських країнах їх колеги періодично вдаються до таких кроків. Отже, цю заборону слід викласти хоча б в окремому реченні.

Відтак, пункт 4 статті 53 доцільно навести у такій редакції:

«Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти публічно позитивне чи негативне ставлення до них, брати участь у політичних акціях (з'їздах, коференціях партій, організованих ними масових акціях тощо).

Суддя не має права брати участь у страйках і публічно підтримувати їх проведення».

В подальшому є доцільним відмовитись від заборони суддям належати до профспілок (частина 2 статті 127 Конституції України), оскільки профспілки займаються не політичною діяльністю, а здійснюють захист соціально-економічних прав

своїх членів. Пропозиція про це вже висувалась в літературі [2], але її можна буде реалізувати в життя в ході конституційної реформи.

У Законі в частині 7 статті 54 йдеться про неприпустимість будь-яких нагород і відзнак для суддів, окрім тих, які не пов'язані із здійсненням правосуддя. І справді, будь-яка нагорода судді протягом перебування його на посаді може бути розцінена або як «аванс» на майбутнє або винагороду за прийняті рішення, а, отже, викликати сумніви у незалежності і неупередженості судді. У демократичному правовому суспільстві саме перебування на суддівській посаді уже може розглядатися як нагорода, свідчення поваги з боку держави і суспільства.

Виняток з цього правила є доречним лише у разі, коли суддя проявив як пересічний громадянин особисту мужність в умовах надзвичайної ситуації, якщо це не пов'язано з виконанням ним професійних обов'язків.

Водночас було б цілком природним і справедливим компенсувати обмеження для судді бути нагородженим після його відставки, встановивши таку можливість з урахуванням його попередньої суддівської діяльності. У такому разі слід запровадити спеціальне почесне звання «Заслужений суддя України», виділивши його з-поміж претендентів на звання «Заслужений юрист України».

Відтак пропонується доповнити частину 2 зазначеної статті другим абзацем такого змісту:

«Суддя, який вийшов у відставку, може бути представлений за бездоганну службу на суддівській посаді до державної нагороди у встановленому законом порядку».

Не варто обмежувати можливість нагородження суддів України грамотами, значками тощо від імені міжнародних об'єднань суддів, якщо це передбачено статутними документами цих об'єднань.

До останнього часу законодавством про статус суддів не було врегульовано питання щодо підстав і порядку преміювання суддів за успіхи в роботі. Це інколи породжувало суб'єктивізм при вирішенні цих питань і конфлікти в суддівських колективах. Щоб поставити крапку на цій проблемі слід категорично заборонити будь-які преміювання за рахунок бюджетних джерел як керівникам судів, так і керівникам органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, не кажучи вже про комерційні структури.

Деякі корективи потрібно внести і щодо суддівського імунітету.

В ході конституційної реформи, з урахуванням бачення Венеціанської комісії, слід звільнити Верховну раду України від вирішення питань щодо затримання і арешту судді. Цю місію могла б виконувати палата у кримінальних справах

Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Відповідно до частини 3 статті 48 чинного Закону кримінальну справу щодо судді може порушити лише Генеральний прокурор України. Погоджуючись у принципі з такою додатковою гарантією забезпечення незалежності суддів вважаємо, що кримінальну справу щодо судді міг би порушувати також виконуючий обов'язки і заступник Генерального прокурора України.

Крім того, оскільки відсторонення, тобто тимчасове усунення судді від посади в кінцевому підсумку є прерогативою Вищої кваліфікаційної комісії суддів (частина 4 статті 48 Закону), Генеральний прокурор України має направляти до цього органу відповідне клопотання або подання, а не виносити постанову, як передбачено цією нормою.

Пункт 5 статті 48 Законопроекту щодо розгляду судом питання про надання дозволу на проникнення до житла або іншого володіння судді, службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді і так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів слід доповнити положенням, що ухвали (постанови) відповідних судів можуть виноситися за поданнями прокурорів відповідного рівня.

В сучасних умовах діяльність судів і суддів зі здійснення судочинства істотно ускладнюється проведенням різного роду протестних акцій біля приміщень судів. При цьому використовуються шумові ефекти, лунають образливі вигуки на адресу суддів, виставляються транспаранти з образливими написами і карикатури на суддів, чиниться опір представникам сил правопорядку тощо. Інколи це прямо переслідує мету зриву судових засідань. Важко собі уявити більш відвертий і обурливий прояв тиску на суд і суддів, посягання на їх незалежність.

Варто згадати, що «взимку 2004 Верховний суд України при розгляді справи про президентські вибори опинився буквально в облозі наелектризованого політиками натовпу, і це певною мірою сприяло винесенню неправосудного рішення» [3].

Такого роду протестні акції явно хуліганського характеру мають бути недвозначно і беззастережно заборонено як такі, що спрямовані на спонукання суду до прийняття певних рішень стосовно тих чи інших осіб. Будь-які спроби неправомірного впливу на суд неприпустимо виправдовувати посиленням на свободу слова.

У зв'язку з цим, пропонується після частини 4 статті 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» включити нову частину такого змісту:

«Забороняється проводити біля приміщень судів будь-які мітинги, пікетування та інші публічні заходи з метою вплинути на діяльність суду із здійснення судочинства».

Наявність заборони таких акцій безпосередньо у Законі виключила б необхідність розгляду таких питань місцевими органами влади і навіть їх заборона рішеннями судів, а порушення цієї заборони слугуватиме безпосередньо підставою для втручання органів охорони правопорядку.

Особливо неприпустимим є нестриманість у стосунках із суддями з боку народних депутатів України, які не лише організують подібні акції, але й чинять фізичний опір представникам сил правопорядку, які виконують свої службові обов'язки як у приміщеннях судів, так і поза ними. При цьому, вони абсолютно необгрунтовано посилаються на депутатську недоторканість і на неприпустимість застосування до себе будь-яких заходів примусу для припинення порушень громадського порядку. Насправді ж, межі депутатської недоторканості обмежені випадками, передбаченими у ч. ч. 2 і 3 статті 80 Конституції України.

Статтю 49 чинного Закону пропонується доповнити частиною 2 такого змісту:

«До осіб, які проявляють неповагу до суддів або судді, з метою припинення їх протиправної поведінки можуть бути вжиті примусові заходи відповідно до норм процесуального законодавства».

Чинне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за втручання у діяльність судових органів (стаття 376), за загрозу або насилля стосовно судді (стаття 377), навмисне знищення або пошкодження його майна (стаття 378 КК України).

Що ж стосується **образи**, тобто умисного приниження честі і гідності особи, вираженого в непристойній формі, то таке діяння в чинному Кримінальному кодексі взагалі не фігурують на відміну від попереднього КК, при цьому справи про образу розглядаються судами в порядку приватного обвинувачення. Тобто цьому злочині не надавалося публічно-правового значення.

Іншої оцінки ці діяння заслуговують тоді, коли вони вчиняються стосовно професійного судді або представника народу, який бере участь у здійсненні судочинства. Такі діяння можуть вчинятися як у процесі втручання у діяльність суду, так і окремо, і останнім часом дістають дедалі більшого поширення (наприклад, карикатурне зображення судді у гестапівській формі з образливим текстом на грудях «демонстранта» з багаторазовою демонстрацією по телебаченню). Доходить до того, що образливі вислови на адресу судді лунають безпосередньо у залі суду під час розгляду справи.

Такі вчинки не можна розцінювати лише як посягання на честь і гідність особи, оскільки вони, передусім, зазіхають на авторитет судової влади, представниками якої є судді. Захист честі і гідності судді від образ на його адресу не може обмежуватися застосуванням цивільно-правових заходів, оскільки він стосується **охорони публічних інтересів**.

Як справедливо відзначив з цього приводу С. Ківалов, «потрібно забезпечити невідворотність відповідальності посадових осіб, в тому числі високого рангу, які дозволяють собі на адресу суддів погрози, глузливі і образливі висловлювання, що принижують їх гідність. У такий спосіб висловлюється роздратування з приводу окремих судових рішень, при чому таких, які залишені без змін вищими судами. Якщо за це застосовуватимуться реальні санкції, то кількість тих, хто поводить себе подібним чином, поменшає. При цьому, культурне ставлення до представників судової влади аж ніяк не заважає боротьбі з ганебними явищами у суддівському середовищі [4].

Відтак доцільно доповнити чинний КК України новою статтею такого змісту:

«Стаття 378 «Образа судді у зв'язку з його діяльністю при здійсненні правосуддя.

Образа судді у зв'язку з його діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, — карається виправними роботами на строк до одного року або штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян».

Відповідна норма (стаття 391) передбачена у Кримінальному кодексі Республіки Білорусь.

Відповідно до частини 2 статті 47 чинного Закону «Суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають в його провадженні, крім випадків, установлених законом». Зауважимо, що в чинному Законі такі випадки не передбачено.

Пропонуємо викласти зазначену норму у такій редакції: «Суддя не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, що перебувають в його провадженні, за винятком витребування від нього пояснень у процесі дисциплінарного провадження або показань при розслідуванні кримінальних справ».

Водночас навряд чи можна погодитись з тим, що положення пункту 7 статті 48 Закону звільняють суддів від матеріальної відповідальності за шкоду, завдану судом, повністю перекладаючи її на державу. Ця шкода нерідко стає наслідком не судової помилки, а свідомого ігнорування вимог закону і є досить значною (виплата скривдженим великих сум відшкодування, в тому числі за рішенням Європейського суду з прав людини, зупинення діяльності підприємств через їх рейдерське захоплення за допомогою суду тощо).

Таким чином, проігноровано цілком слушну думку Венеціанської комісії у Висновку від 18 жовтня 2010 року (п. 39).

«Хоча це положення, — зазначено у Висновку, — безумовно, встановлює важливі гарантії, але не можна заходити надто далеко, надаючи судді недоторканність і в таких серйозних питаннях, як факт неухвалення рішень взагалі, або такі прояви неналежної поведінки, як, наприклад, винесення рішення внаслідок вимагання, пропонування чи отримання хабара, що має бути предметом кримінального чи дисциплінарного провадження. Рекомендується передбачити чітко визначені винятки із системи імунітетів суддів щодо позовів про відшкодування» [5].

Зі свого боку також вважаємо, що необмежений імунітет суддів від притягнення до матеріальної відповідальності не стільки забезпечує їх незалежність, скільки сприяє порушенню ними закону і суддівської присяги.

Висновки. Відтак пропонуємо викласти зазначену норму у такій редакції:

«За шкоду, завдану суддею у зв'язку з порушеннями закону при здійсненні судочинства, відповідає держава на підставі та в порядку, визначених законом.

У разі, якщо шкоду завдано злочинними діями судді, що підтверджено судовим вироком, який набрав законної сили, ця особа відшкодовує збитки, завдані державі, в порядку зворотної вигоди (регресу) у розмірах і порядку, визначених законом».

Інші питання удосконалення правового статусу суддів, які виходять за межі цієї публікації також мають стати предметом обговорення у суддівському середовищі.

Література:

1. Відомості Верховної Ради України. — 2010. — №41-45. — Ст. 525.
2. Долежан В. В. Удосконалення Конституції України як передумова / В. В. Долежан // Право України. — 2007. — №2. — С. 32.
3. Кивалов С. В. Судебная реформа в Украине: разочарования и надежды / С. В. Кивалов. — Одесса : Юрид. лит-ра, 2010. — С. 212.
4. Кивалов С. В. Потрібна здорова феміда / С. В. Кивалов // Голос України. — 2009. — № 29. — С. 5.
5. Висновок Венеціанської комісії від 10 жовтня 2010 р. за Законом України «Про судоустрій і статус суддів» // Страсбург, 2010. — С.6.

Полянський Ю. Е. Актуальные проблемы укрепления независимости и повышения авторитета судей

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы усовершенствования законодательства о независимости судей и ответственности за правонарушение в этой сфере.

Ключевые слова: статус судей, независимость судей, ответственность за посягательство на независимость судей.

Polyansky Y. E. Issues of the day by strengthening independence and increase of authority judges

Summary. In the article the pressing questions of improvement of legislation are examined about independence of judges and responsibility for offence in this sphere.

Key words: status of judges, independence of judges, responsibility for trenching upon independence of judges.